

A dualista rendszer legitimációs problémái a szimbólumok tükrében

Cieger András: *1867 szimbolikus világa. Tanulmányok a kiegyezés koráról.*
MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történelemtudományi Intézet, Budapest,
2018. 211 oldal

Cieger András 2018-ban megjelent tanulmánykötetében igen izgalmas és érdekes kérdésekre keresi a válaszokat. Habár a kiegyezésnek valóban könyvtárnyi irodalma van, annak értékelése mindmáig nyitott és bővítésre szoruló kérdés. A szerző az 1980-as években elsősorban Franciaországban és Németországban elinduló szimbólum- és emlékezeti vizsgálatok módszereire támaszkodva számos kérdést új megvilágításba helyez, tanulmányai leginkább az Eric Hobsbawm nevéhez fűződő „*kitalált hagyományok*” koncepciójával hozhatók összefüggésbe. Hobsbawm ez alatt olyan társadalmi gyakorlatokat ért, melyek a múltat, ismételve azt. Hobsbawm a 19. századi sikeres példákat mutatja be.¹ Cieger András tanulmánykötete viszont lényegében azt vázolja fel, hogy a dualista Magyarországon ez a gyakorlat miért nem tudott sikeressé válni.

A tanulmányok természetesen önállóan is megállják a helyüket, mégis az írásokat egyben szemlélve válik az egész koncepció igazán érthetővé, egésszé. Cieger a kötetet négy nagy egységre osztotta. A bevezető tanulmány mellett, mely a kiegyezés kérdéseit tárgyalja, három nagy fejezet kap helyet, mindegyik három-három tanulmányt tartalmaz. Az első nagy egység a kiegyezés dilemmáira tér ki, az uralkodó család és a magyarok viszonyát állítva a középpontba. A második egység a Jelképek címet kapta. Itt Cieger

András a hangsúlyt a nemzeti önreprezentációra és a kiegyezés, valamint a Monarchia szimbolikájára mint az új kormányzati rendszer legitimációját megalapozni kívánó eszközre helyezi. A harmadik nagy egységben a kiegyezés és a Monarchia különböző olvasatait jeleníti meg egyéni sorsok, történetek és narratívák segítségével, bemutatva, hogy maguk az emberek miképp élték azt meg.

A bevezető tanulmány historiográfiai áttekintést nyújt a kiegyezésről. Ezt követően rátér a Deák Ferenc, valamint Kossuth Lajos köré csoportosuló táborokra, illetve a '48-asok és '67-esek vitájára. Cieger felteszi a korszak egyik érdekes kérdését: Kell-e szeretni az adott politikai rendszert? Mint kifejti, a társadalom lelkesedése nem volt egyöntetű, de a többség idővel lojálisnak bizonyult a rendszer irányában. Ennek kapcsán két okot emel ki: az egyéni érdekeket és a politikai érdektelenséget. A kiegyezést már a kezdetben támogatók között pedig megfigyelhető volt egyfajta optimista szemlélet, Deák Ferenc szavaival „a virág még nem gyümölcs, de gyümölcs lesz belőle”. (24. old.) Cieger András új megvilágításba helyezi a Monarchiát azzal, hogy olyan rendszerként határozza meg, melynek legitimitását az állampolgárok passzivitása biztosítja. A hallgatólagos elfogadás legitimáló erővel bír. A legitimáció ezen típusa is képes megerősödni, de ehhez szimbólumokon keresztül megmutatkozó lelkesedésre lett volna szükség. Ahogy arra rámutat, ezek a folyamatok elkezdődtek, de a Monarchia rövid fennállása miatt nem tudtak kellőképp megszilárdulni. Így a 19. századi magyar politikát meghatározó, alapvetően sikereket elérő kompromisszum nem tudott gyökeret verni

¹ Hobsbawm, Erik: *Introduction: Inventing tradition.* In: Hobsbawm, Erik – Ranger, Te-

rence (eds.): *The invention of tradition.* Cambridge. 1983. 1–14.

a nemzeti emlékezetben sem negatív, sem pozitív értelemben.

Az első fejezetben annak elemzése következik, hogy milyen alapokra helyezték vagy próbálták helyezni a kiegyezés eszméjét, a dualista identitást, ami, ha nem is fulladt teljes kudarchba, de kevéssé mondható sikeresnek. Ennek legfőbb oka az, hogy a hosszas tárgyalások miatt nem tudatosult megfelelően az emberekben az esemény. Erre az egyetlen megfelelő alkalom a koronázás volt, de az csupán a Monarchia egyik felére terjedt ki. Másrészt osztrák részről a birodalmiság *hangsúlyozása*, míg magyar viszonylatban a forradalmiság, 1848–1849 emlékezete (a március 15-i ünnepek ellenkultusza) akadályozta ezt. Az osztrák birodalmi gondolkodás kapcsán Cieger András a Hentzi-emlékművet emeli ki mint állandó tüskét a magyarok szemében. Ezeknél is fontosabb gátló tényező volt a szimbolikus legitimitáció megteremtésében Cieger elemzése szerint Ferenc József személye, aki '48 emlékeinek tagadását testesítette meg. Ennek oka nem csupán a szabadságharc leverésében játszott szerepe, hiszen értékrendje uralkodása alatt nem változott, önmagát nem tekintette parlamentáris uralkodónak, bár képes volt betartani a parlamentarizmus törvényeit, még akkor is, ha azokkal nem értett egyet. Ferenc József megkoronázásával így egyfajta folytonosságot is vállaltak a kiegyezés megalkotói a korábbi elnyomó rendszerrel. Ezt Ferenc József halála tudta volna csak feloldani, az azonban szinte egybeesett a Monarchia felbomlásával.

A politikatörténeti áttekintés után Cieger a kiegyezés irodalmi és zenei olvasatát is bemutatja. A fő szerepet Arany János Hamletje és Liszt Ferenc Koronázási miséje kapja.

A második fejezet elsősorban a jelképekkel, szimbolikával és Magyarország önreprezentációjával foglalkozik. A szerző az uralkodó pár és Deák Ferenc személyét és szerepét elemzi. Jól rávilágít, milyen lépések és nem utolsósorban milyen emlékezetpolitikai és kultuszépítési fogások vezettek ahhoz, hogy a gyűlölt Ferenc József kép átalakult

mindenki Ferenc Jósakájává. Erzsébet királyné személye is fontos ebben a kontextusban, mivel tökéletesen alkalmas volt arra, hogy közelebb hozza egymáshoz a magyarokat és a Habsburg-házat, amit gyakran ki is használt a politikai vezetés. Deák Ferenc maga igyekezett elhatárolódni attól a rendszertől, ami halála után az ő kultuszát próbálta legitimitásképző funkcióval ellátni. Ebben a részben helyet kap továbbá Munkácsy Mihály Honfoglalás képének és a Parlament önreprezentációs szerepének az elemzése. Érdekes ellentmondásra mutat rá Cieger András Ferenc József kapcsán: bár személye gátolta a Monarchia legitimitációját, a polgárok számára mégis ő testesítette meg a rendszert. A király iránti lojalitás pedig alkalmas volt arra, hogy általa kikerülhető legyen a dualista államközösség melletti elköteleződés. Vagyis a birodalmi patriotizmust a dinasztia iránti hűség pótolta. A szerző ennek fontosságát azzal érzékelteti, hogy bemutatja, miképp próbálta a magyar nacionalizmus kisajátítani Ferenc Józsefet, például Árpád-házi leszármazásának hangsúlyozásával.

A harmadik, egyben utolsó fejezetben elsősorban a Deák Ferenchez köthető narratívákra kerül a hangsúly. Cieger András a politikai leveleit és halála után kiadott beszédeit, valamint azok kiadásának körülményeit mutatja be. Itt mégsem ezt, hanem Mary Elizabeth Stevens levelezésének elemzését emelném ki. Az Andrassy család nevelőjéhez köthető források érdekes képet adnak a korabeli arisztokrácia mindennapjairól vagy éppen id. Andrassy Gyula miniszterelnökségéről és a család belső vívódásáról.

A kötet egyik legnagyobb erőssége a felhasznált források széles körében rejlik. Cieger András napló- és levélszemelvényekkel, ego-dokumentumokkal, újságcikkekkel színesíti írását, megvillantva különböző személyek egyéni narratíváit. Ezek hol humoros, hol pedig tragikus hangot ütnek meg, ami segíti a könnyebb megértés mellett azt, hogy megismerhessük a korszellemet. A Pierre

Nora és köre által bevezetett „*emlékezet helyei*”, emlékezeti források szinte kivétel nélkül megjelennek bennük. A könyv igen gazdagon illusztrált, ami nagyban gazdagítja az olvasási élményt.

Az emlékezetkutatáshoz kapcsolódva mind Pierre Nora, mind Jan Assmann gyakran utal arra, hogy az identitás megteremtésében, az emlékezetben kulcsszerep jut a különböző rítusoknak. A rítusok vizsgálata Cieger Andrásnál is megjelenik, illetve sokkal inkább azok hiánya a kiegyezéssel kapcsolatban. Ennél sokkal sikeresebbnek bizonyult az 1848–1849-es szabadságharc emlékezete, melyhez néhány esetben (például az aradi vértanúk emlékezete) a kiegyezéskultusz teremtői is próbáltak kapcsolódni.

Az a kérdés, hogy miért nem maradt fenn a kiegyezés a ma emberének emlékezetében, az egész tanulmányköteten végigvonul. A válasz pedig valóban a rítusok hiányában és a kiegyezés szimbólumrendszerének sajátosságaiában keresendő. A későbbi korokra vo-

natkozóan az lesz fontos, hogy a mindenkori ma számára miként ábrázolható az esemény, hogy olyan időszak-e, melyre pozitívan vagy negatívan kell vagy kellene gondolni. Az emlékezet ugyanis mindig felhasználja a múltat, kivetítve a jelenre, de a jövőre is, ezzel kíván példát mutatni a következő generációk számára. Ha a múlt eseményét nem tudja ekképp felhasználni, az esemény érdektelenné válhat.

Cieger András könyve igen érzékletesen mutatja be a kiegyezés szimbolikáját és a szimbólumteremtés sikertelenségét, s a színesen illusztrált képek mellett bepillantást nyerhetünk egyéni sorsokba, tragédiákba és belső vívódásokba is. A tanulmánykötet jó kiindulópont lehet a politikatörténet, a társadalomtörténet, a szimbólumkutatás és az emlékezettörténet kutatói és olvasói számára egyaránt.

NAGY ÁDÁM